

IPH-NYTT

MEMLEMSBLAD FÖR FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER
 BULLETIN OF THE ASSOCIATION OF SCANDINAVIAN PAPER HISTORIANS
 MITTEILUNGEN VON DEM VEREIN NORDISCHER PAPIERHISTORIKER

Årg. 14 1986

Nr 2/3

Redaktør: Gunnar Christie Wasberg, Drammensveien 42 N-0255 Oslo 2

Ansvarig utgivare: Jan Olof Rudén, S:t Eriksgatan 130 C 3 tr.
 S-113 43 Stockholm

Innhold

Vårt vindu ut mot verden.

Jan Olof Rudén: Musikmotiv i vattenmärken. S. 23

Tom Sørbø: Konservering og restaurering. S. 59

Jan Olof Rudén: Richard Årlin mottagere av 1986 års
 stipendium ur Gösta Liljedahls fond. S. 61

Jan Olof Rudén: Skolbarn gör eget papper. S. 61

Jan Olof Rudén: Teknik i skognæringen.
 Permanent utställning. S. 62

Vårt vindu ut mot verden.

Det skrives og tales så meget om nordisk samarbeid. Vi må markere oss samlet utad, heter det. I skrivende øyeblikk er Danmark med på å åpne et nordisk vindu ut mot verden. Vi vet hvorledes studiet av papir, såvel teknologisk som dets historiske utvikling med blant annet vannmerkeforskning, er blitt et sentralt tverrfaglig forskningsobjekt innen alle kulturområder.

Vi er stolte over at Danmark her innbyr til IPH-kongress.

Det hviler også et ansvar på oss fra de andre nordiske land. Ved aktiv deltagelse må vi markere vår kulturelle enhet. Vi har som kjent å gjøre med et universelt forskningsfelt, men med særlige nedslag også i Norden.

Red.

Musikmotiv i vattenmärken.

Av Jan Olof Rudén.

Musikforskare är kanske de vetenskapsmän som sett metoden att datera med hjälp av vattenmärken som ett hjälpmedel i en situation som ju är annorlunda än inför dokument i skrift. Innehållet i det skriftliga dokumentet ger ju ofta ledtrådar till dess datering. Ett musikverk som inte är tillkommet och framfört på grund av en viss tilldragelse, har mycket färre anhaltspunkter för att bestämma kompositionstidpunkten. Texten var ofta stereotyp; instrumentalmusik har ofta form/genretitlar, som inte blir försedda med nummer förrän av senare händer. Jag tänker på utgåvor av t ex Haydn-symfonier eller Bach-kantater.

Det var därför vattenmärken togs till hjälp av J N Forkel, som inför uppgiften att skriva en J S Bach-biografi - den första i sitt slag - var tvungen att kronologiskt skicka hans efterlämnade verk. Detta var redan 1802.

Inom musikvetenskaplig editionsverksamhet brukar vattenmärkesundersökningar regelbundet komma till användning.

Vattenmärken i musikforskningens tjänst är därför ingenting nytt. Därför kunde man tycka att det hade legat nära till hands för musikvetenskapen att intressera sig för musikmotiv i vattenmärken, men såvitt jag har kunnat se har det inte skett. Annars pågår ett stort internationellt projekt att insamla och bearbeta musikmotiv i bildframställningar, främst i konstverk och illustrationer, men även kyrkmålningar och skulpturer. Det är det s k RIdIM-projektet, d v s Répertoire international d'iconographie musicale.

Eftersom jag är musikvetare och dessutom intresserad av vattenmärken, tyckte jag att det kunde vara lockande att undersöka vilka motiv som har musikanknytning, deras kronologiska fördelning, i vilka geografiska områden de förekommer, varför just ett musikmotiv valts som vattenmärke, om ett instrument, som det ju blir fråga om i bildframställningen är huvudsaken eller ett attribut, om det finns ett symbolvärde i motivet, antingen av ikonografisk typ eller mer prosaiskt som vattenmärke som pappersformatutmärkande eller som användningsutmärkande.

De tankar som här läggs fram är ännu mycket preliminära. Jag är därför tacksam för kommentarer och i synnerhet för förekomsten av andra motiv än de som här redovisas. Till privatpersoner och arkiv som hjälpt mig vill jag här framföra ett stort tack, i synnerhet till Edo Loeber, Hilversum, och Wolfgang Schlieder vid Deutsche Bücherei, Leipzig.

Rent allmänt kan sägas att man inte kan förvänta sig några landvinningar på det musikikonografiska området: det ligger i sakens natur att vattenmärket/trådmärket inte kan ge särskilt naturtrogna avbildningar av musikinstrument ens om trådmärkestillverkaren har de bästa avsikter.

Beträffande den kronologiska ramen för instrumentavbildningar så sätter själva pappersmakarkonsten och i synnerhet då förekomsten av vattenmärken (Vm) i europeiskt papper en gräns vid ca 1380. Hittills har jag inte funnit kronologiskt senare belägg än 1892 (Kung David med harpan).

De musikmotiv som kan komma ifråga är framställningar av musikinstrument samt signalinstrument (som jakthorn, posthorn), ljudalstrare (som kyrkklockor, bjällror) - antingen utgörande hele motivet eller som element i Vm (som t ex en postryttares horn). Naturligtvis förekommer till Vm med musikmotiv både motmärken (som i sin tur kan vara musikmotiv) och bimarcken.

Vid avbildningarna här har inte alltid tagits hänsyn till kedjelinjer och annat som är viktigt vid indentitetsfastställanden eftersom här tolkningen av motivets innehåll står i förgrunden.

Avbildningar av vattenmärken med musikmotiv

- Br Briquet: Les filigranes. 16.112 avbildningar av Vm från 1282 till 1650.
- Decker, Viliam: Dejiny rucnej vyroby papiera na Slovensku 1982. Avbildningar av papper tillverkade i Slovakien från 1500-talet och framåt.
- D Büch Deutsche Bücherei. Papierhistorische Sammlung. Deutscher Platz, DDR-7010 Leipzig.
- Eineder, Georg: The ancient paper mills of the former Austro-Hungarian empire and their watermarks. Hilversum 1960.
- Fiskaa, Håkon & Nordstrand, Ove K.: Paper and watermarks in Norway and Denmark. Amsterdam 1978.
- Gavell, Thomas & Miller, George: A catalogue of American watermarks, 1690-1835. New York & London 1979.
- Heawood, Edward: Watermarks, mainly of the 17th and 18th centuries. Hilversum 1950.
- Laucevicius, E.: Paper in Lithuania XV-XVIII centuries. Vilnius 1967. 4276 avbildningar av Vm i papper använda och delvis tillverkade i Litauen.
- LEW Adam Lewenhaupts avritningar av Vm i Riksarkivet, Sthlm.
- Lindt, Johann: The paper mills of Berne and their watermarks, 1465-1859. Hilversum 1964.
- The Nostitz papers. Hilversum 1956. Kejsrerliga tyska arkivet på 1600- och 1700-talen. 765 avbildningar.
- Piccard, Gerhard: Wasserzeichen Horn. Findbuch VII. Stuttgart 1979. 1845 avbildningar från 1322 till 1680.
- Shorter, Alfred: Paper mills and paper makers in England, 1495-1800. Hilversum 1957.
- Tromonin's watermark album. A facsimile of the Moscow 1844 edition. Hilversum 1965. 1824 avbildningar.
- Tschudin, W. Fr.: The ancient paper mills of Basle and their marks. Hilversum 1958.
- Uchastkina: A history of Russian hand paper mills and their watermarks. Hilversum 1962.
- Valls y Subira, Oriol: The history of paper in Spain. Madrid 1978
- Voorn, Henk: De geschiedenis der Nederlandse papierindustri. 1-2. Haarlem 1960, 1973.
- Zonghi's watermarks. Hilversum 1953. Avbildningar av 1887 Fabriano-Vm.

I. Kyrkklocka

Detta är det äldsta förekommande musikmotivet i Vm. Det påträffas redan 1317 i papper framställt i Fabriano och finns sedan kvar till in på 1800-talet, med svagare representation på 1600-talet.

Tidigast är den typ som enbart är konturteckning ("platt"), men redan vid 1300-talets mitt finns "plastiska" typer jämsides. Karakteristiskt för kyrkklockan är upphängningsanordningen (tre-delad) samt klockkläppen. I den undersökta litteraturen är Vm Kyrkklocka frekvent under främst 1300- och 1400-talen:

Br 149 st platta (1311-1523), 62 plastiska (1364-1582)

Zonghi 40 st platta och plastiska tillverkade i Fabriano (1324-1490) plus 2 platta (1300-tal)

Valls y Subirà 1 st (1365) från Frankrike?, 2 st från Spanien (1465, 1536)

Tromonin 5 st (odat)

Laucevicius 5 st platta (1400-1423), plastiska (1415-27)

D Büch 3 st (1429), 3 st (1707-73)

Piccard (1330-1400-tal) från Italien, Spanien, Centraleuropa, Södra och Sydöstra Östersjöområdet

Gravell & Miller (1690-1835) Nordamerika

Lindt 3 st tillverkade av Nicolaus Malacrida (1700-42), 2 st tillverkade av Samuel Gruner (1760-1810), 2 st obestämde

Shorter 4 st tillverkade av W Jubb (1788-90), även som bimerke till Pro Patria: W Jubb (1788-90) och J Bates (1765-75) samt John Gates (1790-1800).

Den geografiska utbredningen är Italien, Frankrike (spec 1300- och 1400-tal), Tyskland (1700-tal), Bern (1700-tal), England och Nordamerika (1700-tal).

Detta är ett formatmärke, vilket förklarar att det höll sig under flera århundraden.

Motivet uppträder som Vm samtidigt som gjuttekniken gjort det möjligt att framställa klockor i sådan storlek att de kunde hängas i kampaniler och kyrktorn och tjäna som signalgivare. Det är därför god kronologisk samstämmighet mellan reellt uppträdande och avbildning i Vm.

När motivet återkommer på 1700-talet har klockformen förändrats och endast en ögla finns för upphängning.

II. Jakthorn

Ett mycket långlivat motiv som Vm är (jakt)hornet med belägg från 1314 i Italien till början av 1700-talet i Sydtyskland.

Grundformen är ett djurhorn, i de tidigare typerna dock en elefantbete, olifant, samma instrument som riddar Roland blåste i i Chanson de Roland. Hornet finns både utan bärrem och med, både utan munstycke och med, både utan plastisk öppning och med. Detta är ett signalinstrument med begränsat tonförråd.

Vm i 'Summa Gaufredi', en inkunabel från Köln från ca 1470, visar en kräkla med ett horn, här väl i anslutning till symbolen 'den gode herden'.

Eineder 1619 för tankarna närmast till bergsbygderna i Alperna.

Piccard anför i Findbuch VII (Horn) 1845 st från 1322-1680, talrikast dock från 1300- och 1400-talen. Geografisk utbredning är norra och mellersta Italien, sydöstra och västra Frankrike samt Sydtyskland.

Briquet anför över 100 st från Italien (1314-1569) och Frankrike (1371-99) samt 104 st med bimerke från 1500-talet.

Valls y Subira anför 2 st från Valencia (1322, 1382).

III. Folkliga musikinstrument

Hit har räknats instrument och ljudalstrare som bildar en alldeles egen motivkrets under den begränsade tidsperioden 1360-1425. Till skillnad från kyrkklockor och jakthorn, som är ljudalstrande/signalgivande resp. tonalstrande/signalgivande, är det här mer fråga om riktiga musikinstrument med större tonförråd.

a. Fiddlan förekommer som Vm endast 1363-64 i papper från Fabriano med belägg i Br 16003 och Zonghi 203/54. Den karakteriseras av rundad platta för stämskruvarna och C-formade ljudhål i corpus. Den förekommer i ikonografiska belägg från 1000-talet och ansågs av musikteoretikern Johannes de Grocheo (1300) vara ett av sin tids förnämsta instrument (jfr Sohlmans musiklexikon, 2. uppl., del 2, s 560). Hos Br kallas instrumentet felaktigt violin.

b. Skalmajan finns i ett enda belägg i Br 3340 (1371 från Palermo). Karakteristisk är ansvällningen ovanför klockstycket. Något munstycke (rörblad) avbildas ej i Vm, ej heller fingerhål.

d,e. Säckpipa finns i två belägg i Br 4537 (1398, Paris) och 4538 (1405, St Marcellin) samt i två belägg i LEW 109 (1405 och 1413). Karakteristisk är den nedhängande melodipipan samt anblåsningsröret eller bordunpipan. Viss tveksamhet kan råda i förhållande till snarlika motiv som retort, men ikonografiskt material från medeltiden visar att instrumentet var vanligt i samma sammanhang som skalmaja och fiddla. Det finns därför starka skäl som talar för en tolkning av detta Vm som just säckpipa.

f, g. Bjällra finns i enstaka belägg Br (1405) och LEW 79 (1405). Detta är en ljudalstrare som kan hanteras i musikaliska sammanhang eller som signalmedel. Den kan också sys fast i klädedräkten och därigenom påkalla uppmärksamheten. En kvarleva av detta bruk finns bl a i narrkåpan och narrmössan i Vm från 1600-talet.

Ovannämnda instrument och ljudalstrare kan benämnas folkliga, därför att de i ikonografiska framställningar oftare associeras med världsliga än med andiga varelser och oftare i folkliga än i höviska sammanhang.

IV. Trumpet

Här avses blåsinstrument av metall till skilnad från luren eller hornet av andra material. Metallurgiska framsteg under 1300-talet gjorde det möjligt att forma det annars otympligt långa raka tonröret i S-form. Instrumentet förknippas med adel och riddare, en föreställning som övertagits från araberna vid fredliga kontakter och krigiska konfrontationer under korstågen. Enligt J E Cirlot: A dictionary of symbols, 2. ed London 1971 (under uppslagsordet horn) figurerar det i emblem som symboliserar den andliga kallelsen att dra ut i det heliga kriget. Denna speciella innebörd förstärks av kors, trifolier, cirklar och fleur-de-lis, som associeras med instrumentet. Detta är något som även visar sig i Vm-motiven.

Den kronologiska utbredningen är en hundraårsperiod från 1455 till 1558 med nedslag i Br (7 st) och Laucevicius (1 st). Under 1700-talet återfinns den moderna typen med bygel - men utan ventiler/klaffar - i ett belägg (odat) i D Büch.

V. Posttryttare

Inga nye instrumenttyper uppträder som Vm-motiv under 1500-talet. Det är medeltidens symboler som håller sig kvar i form av kyrkklocka, jakthorn och trumpet även under renässansen. Detta är en parallell till övriga Vm-motivkretsar: paradigmskifte äger rum först med 1600-talets inträde.

Vm-motiv Posttryttare sammanfaller kronologiskt med införandet av (det först privata) postväsendet. I Sverige firar postverket sitt 350-årsjubileum 1986 med just en posttryttare som frimärke.

Motivet är mycket vanligt som Vm och kan följas kronologiskt och geografiskt från det tyska kansliet (Nostitz papers, 1600-97), Ryssland (Tromonin 1635-1708), Holland (Heawood 1660-talet, Voorn 1776), Litauen (Laucevicius, 1664-1799), Österrike-Ungarn (Einder, 1733-53), Slovakien (Decker), Tyskland (D Büch, 1757-1810) och Bern (Lindt, 1806-35).

Motivet är också vanligt i bildframställningar t ex i ett flygblad till firande av westfaliska freden 1648 - här tillsammans med Fama (se Vm-motiv IX) och Mercurius (se Vm-motiv XI).

Motivet är en häst som spränger fram med postryttaren. Denna håller posthornet i ena handen. Det förekommer tre typer posthorn, en rak som lignar jakthornet och väl utsprungligen återgår på djurhorn (t ex Nostitz 490, Eineder 768, 772), en "vanlig" posthornstyp, d v s ett med en cirkelrund bågning av tonröret (t ex D Büch 1789) och slutligen en trumpetform (D Büch 1810). Instrumentet var i första hand ett signalinstrument som skulle påkalla uppmärksamheten. Det till naturtonerna begränsade tonomfånget har dock medgivit signaler med olika innebörd. På grund av den emotiva laddningen i signalerna (meddelande i brevform väcker nyfikenhet/förväntan/oro osv) har en rik flora av melodier i konstmusikaliska sammanhang vuxit upp alltifrån barnvisor till menuetter och andra verk med anknytning till signalerna.

Vm Postryttare förekommer i papper avsett som brevpapper. Jämför även Vm Posthorn.

Hos Heawood förekommer en annan typ av ryttare med horn (nr 2819), men detta är uppenbarligen en krigare som blåser till attack (odat, 1600-tal).

VI. Posthorn

Vm-motiv bestående enbart av posthorn (utan ryttare) synes uppträda något senare än Postryttare. I gengäld håller sig motivet kvar till långt in på 1800-tallet. Tidigast och mest frekvent finns motivet i Österrike-Ungarn från 1631 (Eineder redovisar 238 st) och i Litauen (Laucevicius, 152 st). I Holland förekom motivet ymnigt (Heawood, 166 st, Voorn, dat 1692-1826), men även annorstädes i Europa och Nordamerika. Jfr den geografisk-kronologiska översikten.

Man kan särskilja tre typer av horn, vilka alla har tämligen tydligt munstycke. Nostitz 634 är i princip ett jakthorn av djurhorn. Andra jakthornsformer är Nostitz 612 (1651) och Lindt 652 (1793-97). Den andra typen är ett jakthorn som fått en böj på tonröret, t ex Eineder 1504 eller Nostitz 647. Denna böj kan även förekomma som slinga, t ex Nostitz 644, Eineder 1391, 1415. Våldsamt utbildad är denna slinga i Laucevicius 3089, vilket synes vara en avbildning av det tyska "Reichsposthorn", som hadde en slinga på $3\frac{1}{2}$ varv och ett tonomfång på två oktaver. Jfr härtill Sohlmans musiklexikon, vol. 5, s 107.

Lindt 652 utvisar med brev under krona att det är brevpapperspapper som har Vm posthorn. Detta användningsområde förklarar att Vm var så vanligt under både 1600-, 1700- och 1800-talen, som var brevskrivandets århundraden framför alla andra.

VII. Harpa

Liksom alle musikinstrument i Europa har harpan sitt ursprung i främre orienten. Den europeiska typen framträder först på 600-talet på Irland och sprids därifrån med irländska missionärer till Europas fastland liksom kristendomen kulturen överhuvud taget.

Som Vm förekommer harpen först på 1600-talet (med diagonala strängar). Detta var ett instrument som hölls med ena handen och spelades med den andra. Särskilt finns den i engelskat papper i Vm-motivet Englands vapen, t ex i Heawood 2581 (odat). Andra är fristående som Heawood 2578 (1622). Heawood redovisar ytterligare tre Vm till 1659.

På 1700-talet återupptas motivet, men nu på kontinenten. Märk här en historiens upprepning, men med 1000-årig fördröjning. LEW 236 (1726) har irländsk form, men parallella strängar. D Büch (1768) liknar starkt den moderna harpans form, d v s en större typ som står på golvet och spelas med båda händerna. Just vid denna tid började pedalsystem utvecklas på golvharpn, vilket medgav snabbare växling mellan tonarterna.

D Büch från samma tid (1771) ser dock mer heraldisk än naturtrogen ut. Detta Vm utgör övergång till en annan motivgrupp som brukar kallas Kung David med harpan.

VIII. Kung David med harpan

Historiskt sett spelade Kung David på lyra, "kinnor". I bildframställningar under medeltid och renässans förekommer dock även andra knäppinstrument. Som Vm-motiv spelar han på harpinstrument.

Utbredningsområdet för motivet är Tyskland, Österrike och Mären, särskilt Gross Ullersdorf (nu i Tjeckoslovakien) och tidsperioden ett sekel (1780-1892). Inte sällan förekommer som motmärke Posthorn i krönt sköld, så även i D Büch (1792) från Selb. Här är det dock en stående kung David, ett motiv som bildar övergångstyp till stående kavaljer med harpa i D Büch (1794) från Geraberg.

IX. Fama

Gemensamt med detta motivs gestaltningar som Vm är en figur med änglavingar, som håller ett blåsinstrument av trumpet/horn-typ i ena handen och ett föremål i andra handen. Detta kan vara en segerpalm som i Vm från Dittersbach, ett krönt (lyckans) hjul som i Vm från Aschaffenburg, en (segrares) vapensköld som i Vm från Oberscheffach, en blomma eller andra föremål. Figuren/Ryktet använder blåsinstrumentet för att basunera ut segern/äran/krigslyckan o s v. Utbredningen är i Tyskland under perioden 1713-1804.

En avsevärt tidigare bildframställningen är den till firandet av westfaliska freden 1648 (se Vm Postryttare).

X. Björndansare

Vm Björndansare har som motmärke en musikanter, som spelar på ett blåsinstrument, väl träblåsinstrument (klarinet?)

Utbredningen är begränsad till åren 1775-84 med nedslag i Eineder 743 (St Veit) och D Büch "Cracau".

XI. Hermes/Merkurius

Detta motiv, som utvisar Hermes/Merkurius blåsande på fantasi-instrument av horntyp, förekommer i Tyskland med nedslag i Eineder 786 (1792) från Freiburg i Br och D Büch (1811) från Waldkirch.

En avsevärt tidigare bildframställning finns från firandet av westfaliska freden 1648 (Se Vm Postryttare).

XII. Triton

Hos Eineder nr 789 förekommer en hornblåsande triton från Tyskland daterad 1680. Detta är det enda belägget för Vm.

XIII. Lyra

Att motiv Lyra blev så populärt i början på 1800-talet torde vara ett utslag av antiksvärmeri, återuppväckt av arkeologiska utgrävningar av Pompeji och andra städer. Även i arkitektur och rumsinredning blev antika byggnadselement och dekorationer starkt framträdande i klassicism och empire.

Vm Lyra förekommer i Schweiz (1797-1843, belägg i Lindt) och i Tyskland (1818-33, belägg i D Büch).

XIV. Violoncell, violin

Till notpapper använde musikförlaget Breitkopf & Härtel i Leipzig papper med Vm Violoncell med stråke. Detta finns bl a i Joseph Haydns Årstiderna, komponerad 1801.

Likartat är Vm Violin med stråke.

XV. Tveksamma motiv: Herdepipa?

Under århundradet 1336-1438 förekommer motivet Två korslagda rörformade föremål, vilka är öppna i nederändan och dessutom prydda med en eller flera utbuktningar på röret. Överändan av röret är utformat som en platta eller skål respektive med avsmalnande spets. I Vm-litteraturen betecknas de som fløjter (Zonghi 1380) eller skalmejor (Br 3342-44). Om dessa Vm nu verkligen är musikinstrument bör de väl närmast betecknas som herdepipor.

Zonghi 1380 och Br 3342 representerer i så fall en skalmej-typ medan Br 3343 och 3344 närmast torde vara av klarinetttyp.

Valls y Subira 202 (1438) beskrivs som korsade klubbor, vilket i detta fall synes korrekt. Att även "herdepipan" skulle representera korsade klubbor är inte lika självklart.

Musikinstrumenttyper som inte förekommer som Vm

Märkligt är att lutinstrument, som var populära i bildframställningar från främst 1500- och 1600-talen ej förekommer som Vm, ej heller t ex orgel (från 1300-talet och framöver) eller andra tangentinstrument som klavikord, cembalo, piano.

Detta kan vara ett tecken på att det inte är det "musikaliska" innehållet i Vm-motivet som lockat till användning i papper utan snarare musikinstrumentet som attribut i motivet. Därvid ankom det inte på detaljtrogen återgivning av instrumentets utseende, ja, det kunde lika gärna vara fantasifoster.

Det är i stället Vm-motivets funktion att utmärka format (kyrk-klocka, narr) eller användning (post-, brevpapper) hos pappret.

På det hela taget finns kronologiska överensstämmelser mellan förekomsten av musikinstrument i Vm med dess faktiska uppträdande som musikinstrument. Den genom tiderna rikhaltiga floran av musikinstrument i Europa har dock inte inspirerat till annat än begränsade typer som motiv i Vm. Ur musikhistorisk synsvinkel är därför musikmotiv som Vm av mindre intresse än ur allmän kulturhistorisk synsvinkel.

1500 | 1400 | 1300 | 1200 | 1100 | 1000 | 900 | 800 | 700 | 600 | 500 | 400 | 300 | 200 | 100 | 0

1700 | 1800

e, f | DBüch

KYRICKLOCKA

1500 | 1400 | 1300 | 1200 | 1100 | 1000 | 900 | 800 | 700 | 600 | 500 | 400 | 300 | 200 | 100 | 0

1600 | 1700 | 1800

a Br

b Br

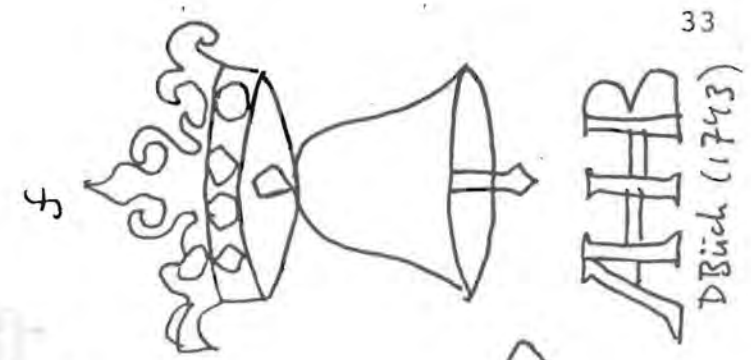
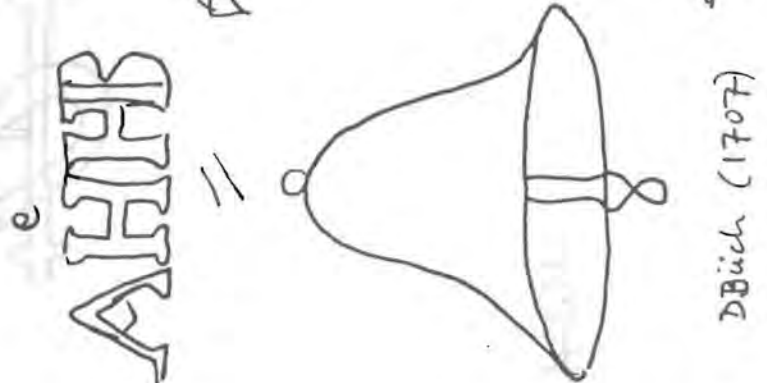
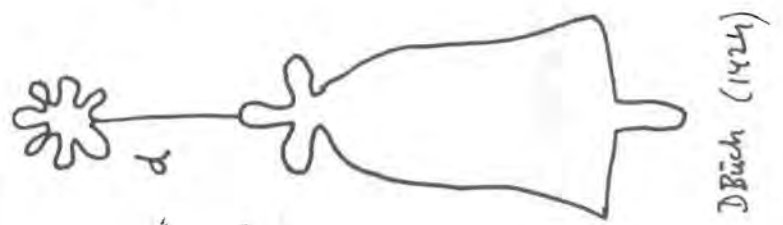
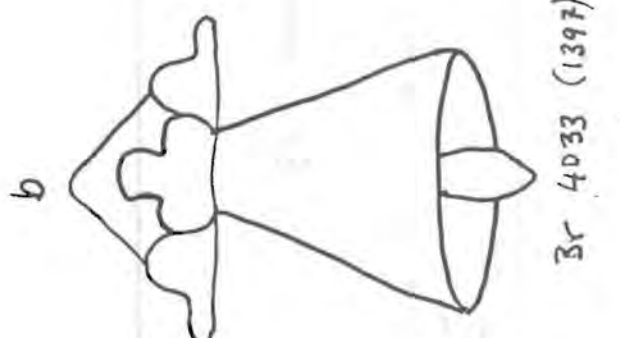
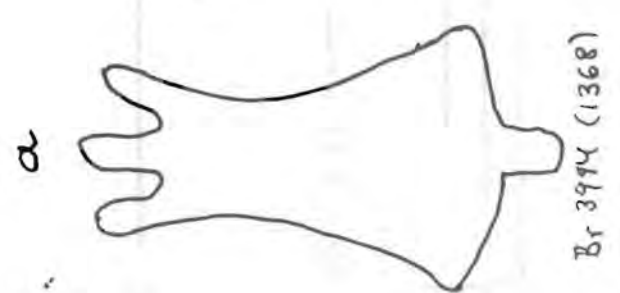
a, b Zonghi, Fabriano

a, b, c Piccard

a haucevicus

b haucevicus

d DBüch

1800

1700

1600

1500

1400

1300

Br

It

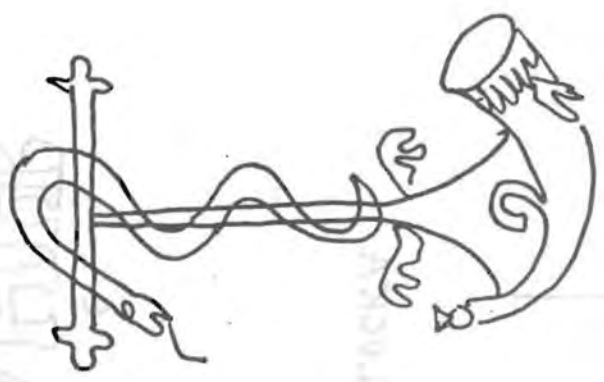
Br

Flux

Br

Picc

(SIGNAL) HORN

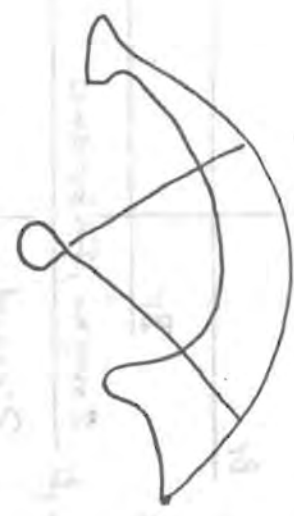
Eineder 1619
(1726)

Summa Gaufridi
c1470

Lourençius 2949
(1414)

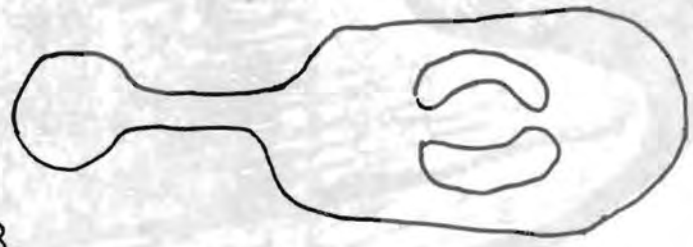
Br FF35 (1392)

FOLKLIGA INSTRUMENT

FIDDLA

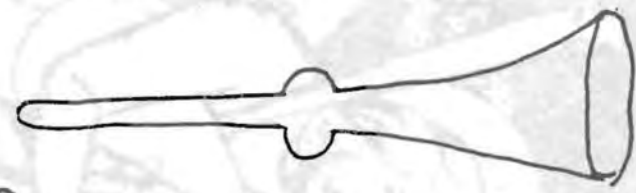
a

Br 16.003 (1864)

SKALMEJA

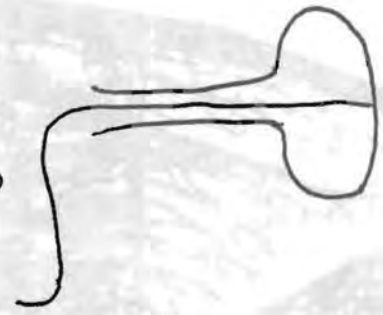
b

Br 3340 (1371)

MUNGIGA

c

Br 16050 (1393)

SÄCKPIPA

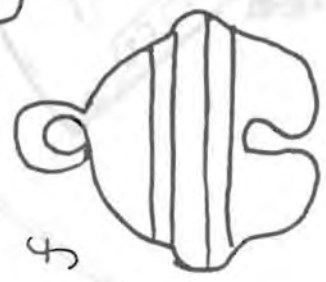
d

LEW (1405)

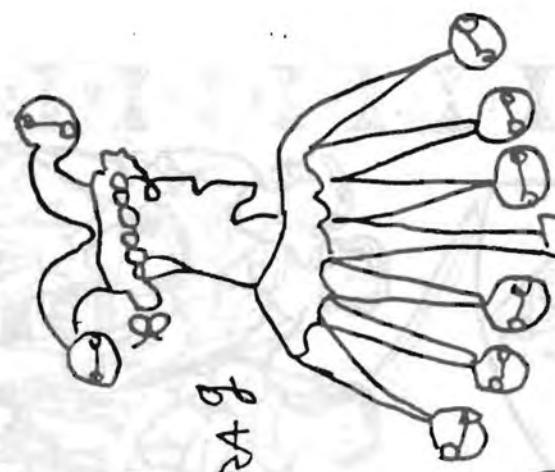
Br 4537 (1398)

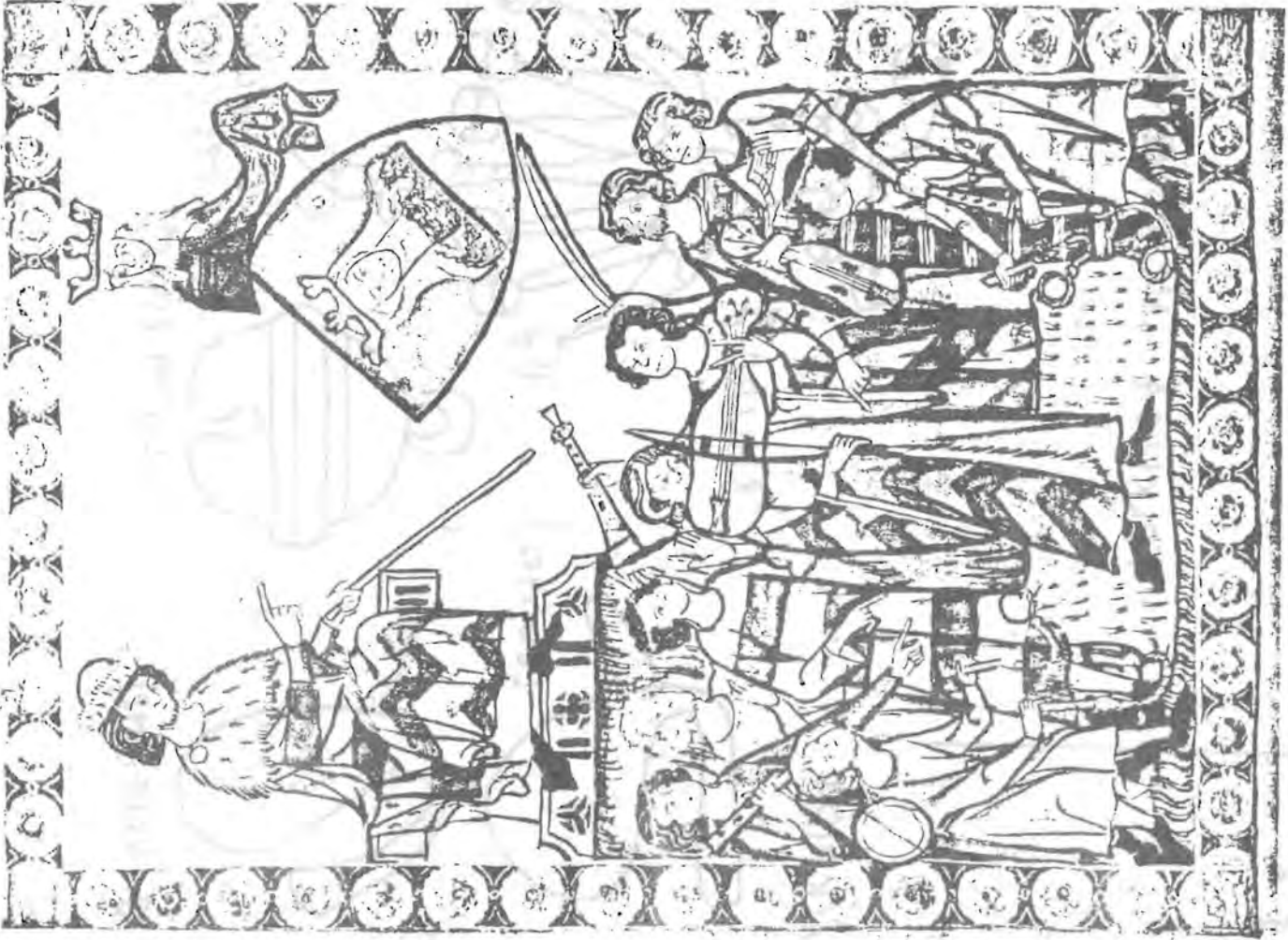
BJÄLLRA g

LEW 79 (1405)

LEUCIVICUS 2595 (1664)

09 Tambour, flûte, chalumeau, fiddle, psalterion et cornemuse. Illustration d'un recueil de chants provenant de Zurich, dit codes de la famille Maurax du début du 11e siècle. Hradtberg, Bibliothéque universitaire.

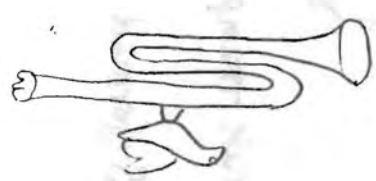

1300 1400 1500 1600 1700 1800

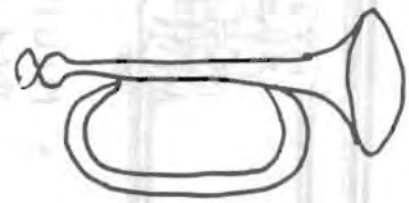
TRUMPET

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 1100 1200 1300 1400 1500 1600 1700 1800 1900 2000

Br 16002 (1573)

D Bück (1700-tal)

Br 15990 (1527)

Br 15984 (1464-75)

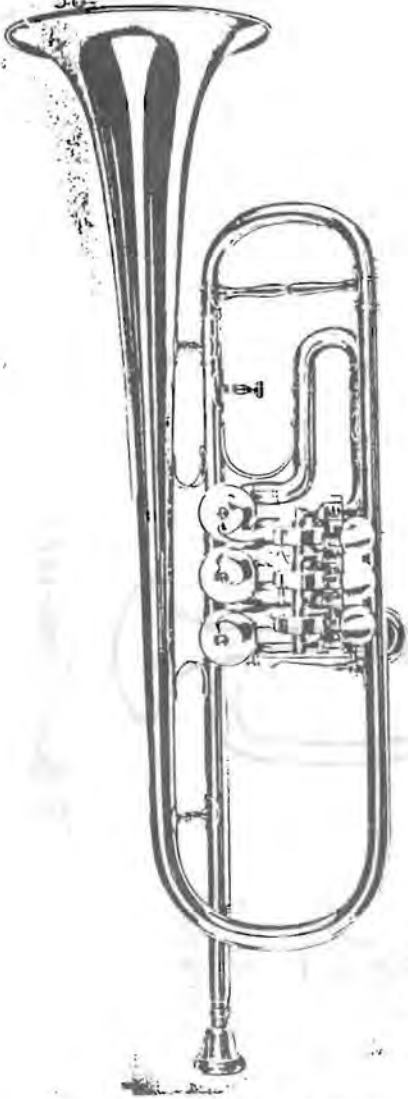

Br 15989 (1522)

Br 15986 (1450)

MODERN TRUMPET
med klaffen

ruk trumpet
S-formad trumpet

ROBERT JAMTHORN

211-212 Trumpeter i en af klasser

Bombardier og trommer i den gamle Illustration af den danske konges hær i 1500-tallet

1300 | 1400 | 1500 | 1600 | 1700 | 1800

POSTRYTARE

D Bûch (1810)

= 1k
Eineder
768 (1733)

Eineder
772 (1753)
= 1k

Nositz 490 (1697)

D Bûch (1789)

= STB

STB

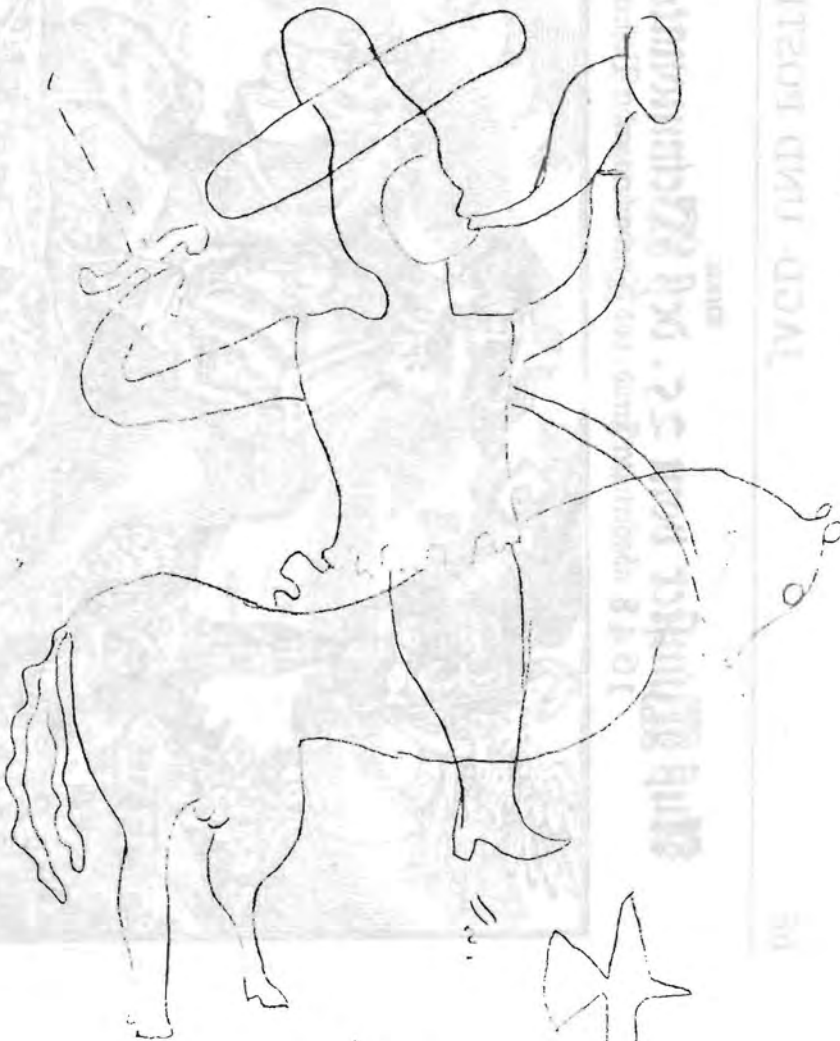
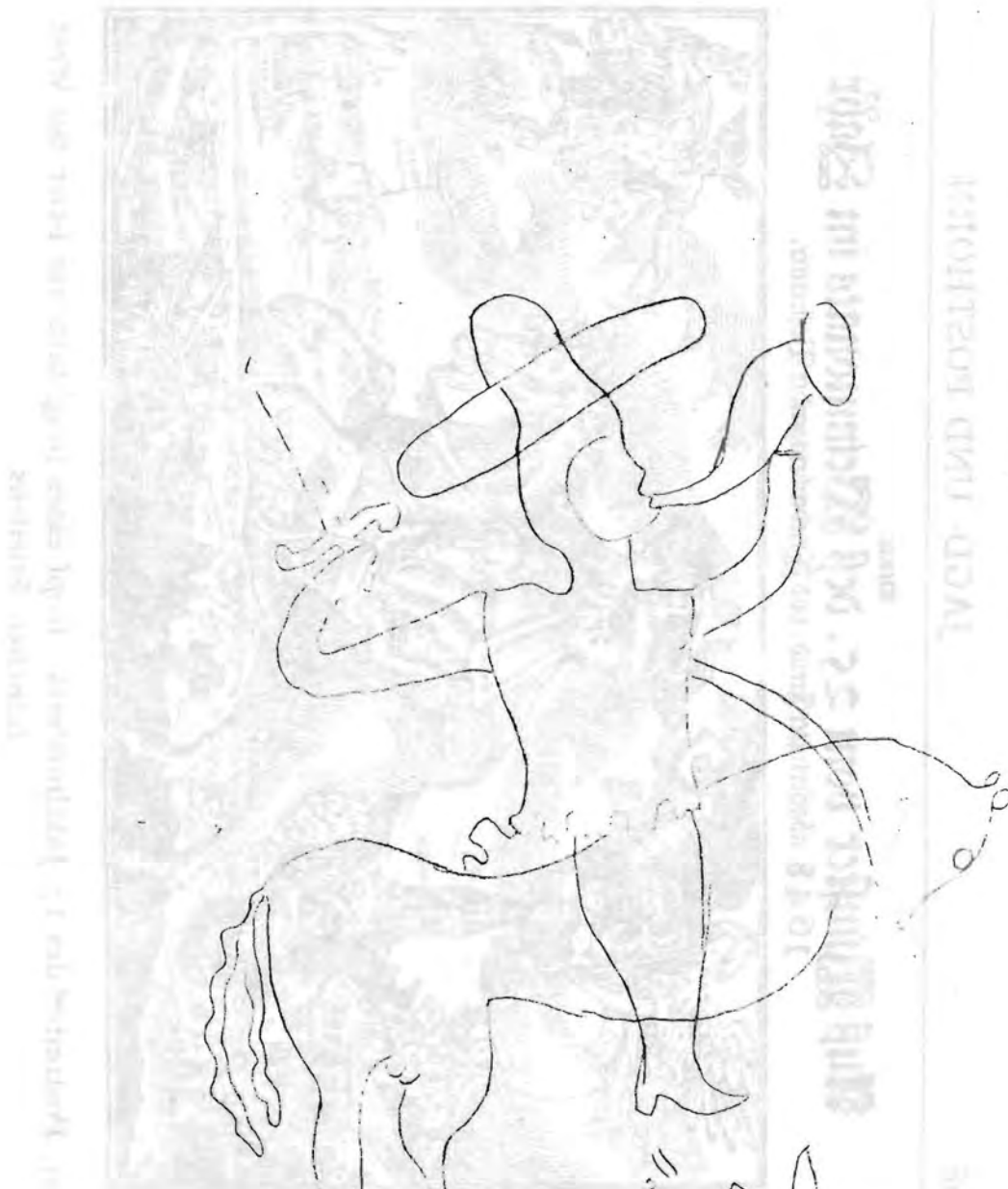
POSTRYTARE

Das Fenster vom 25. des Weinmonats im Jahr
 1648. abgefertigter Freud- und Friedensbringer Postreiter.

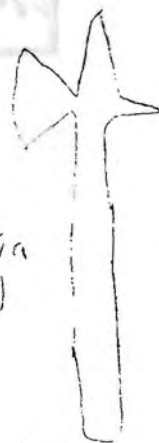
70. Postreiter des 17. Jahrhunderts. Kopf eines Flugblatts zur Feier des Westfälischen Friedens.

Handwritten

2819, 2819a

(1600-141)

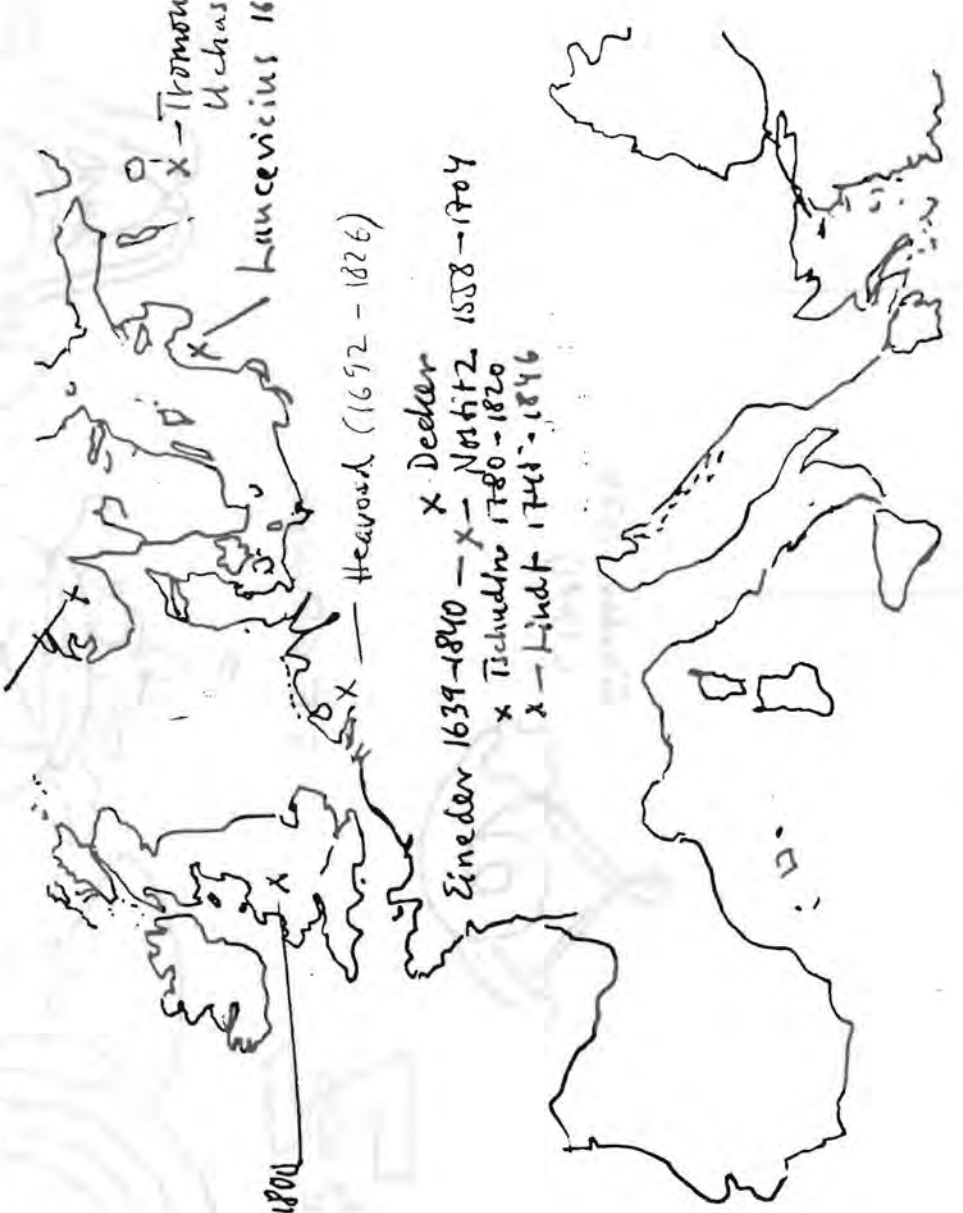
732501 - 113 A4

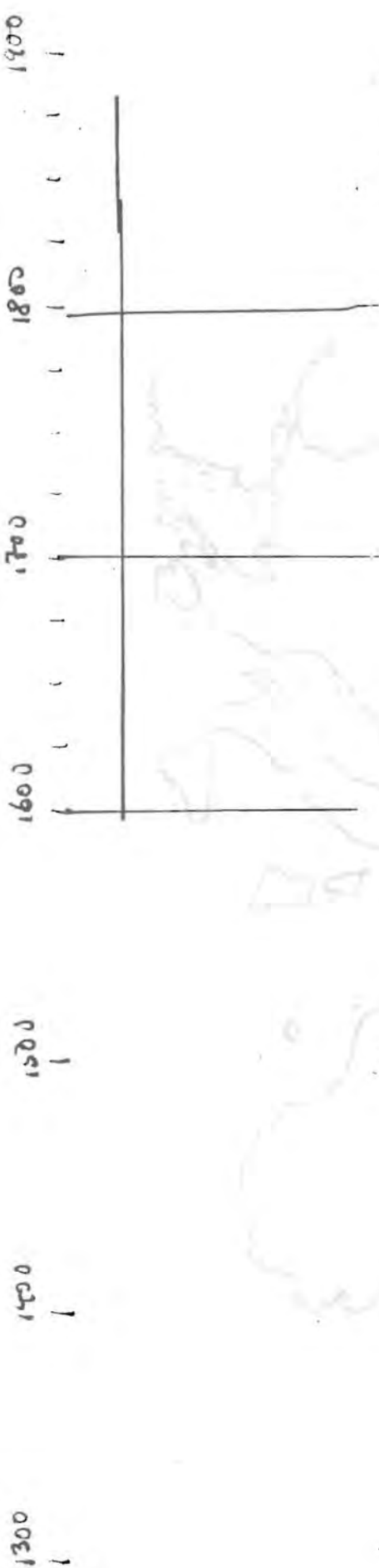
POSTHORN

Amerika 1640-1835

Fischa 1735-1853

Shorder 1768-1801

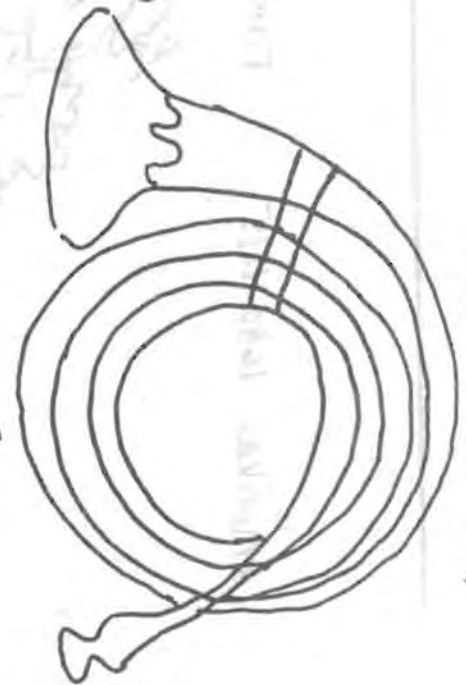
POSTHORN

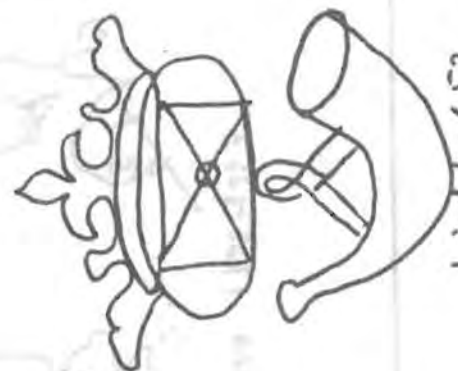
Eineder 1504
(1781)

LITZ

S E GRUNER

Lauencinij 3089
(1749)

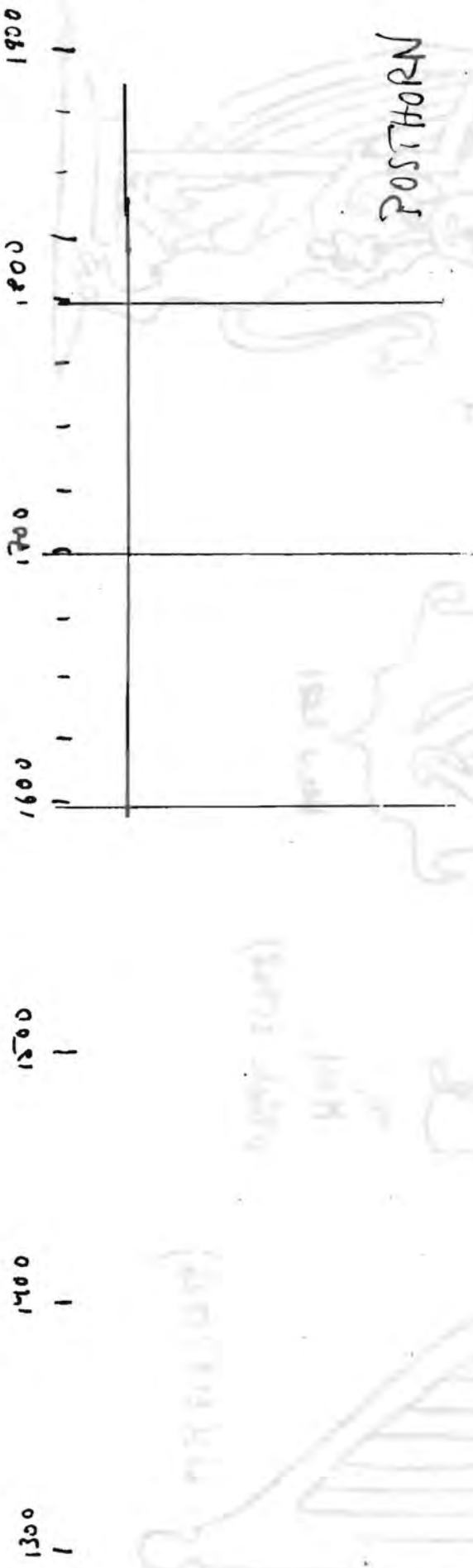
Lindt 652
(1793-97)

Eineder 1415
(1821)

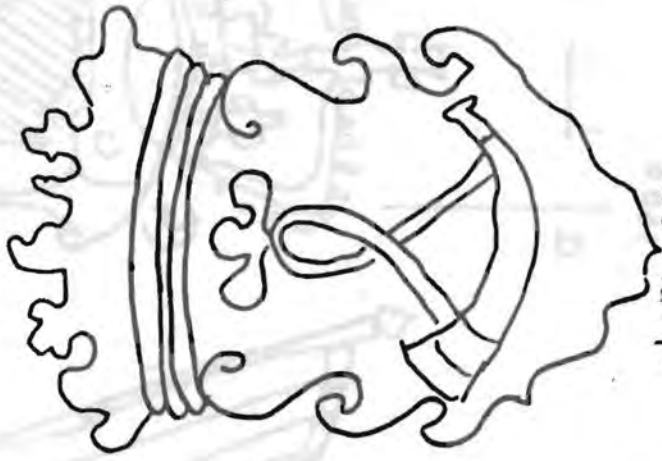
Eineder 1391
(1837)

Nashitz 612
(1651)

Nashitz 644
(1655)

Nashitz 634
(1694)

Nashitz 647
(1694)

1900

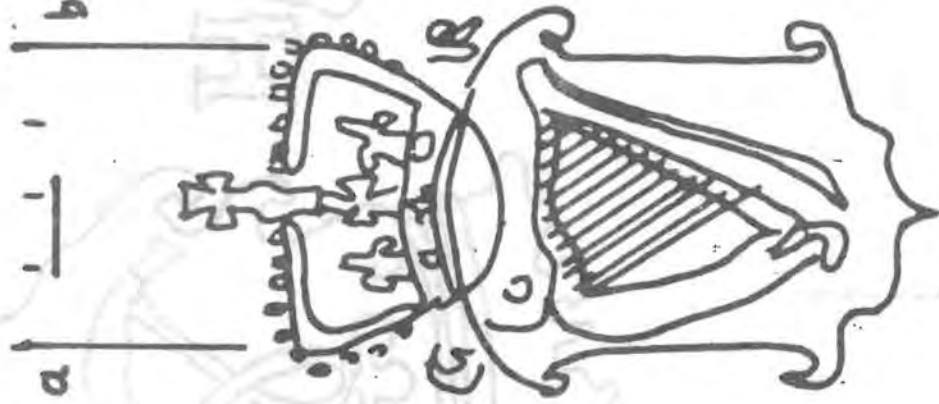
1800

1700

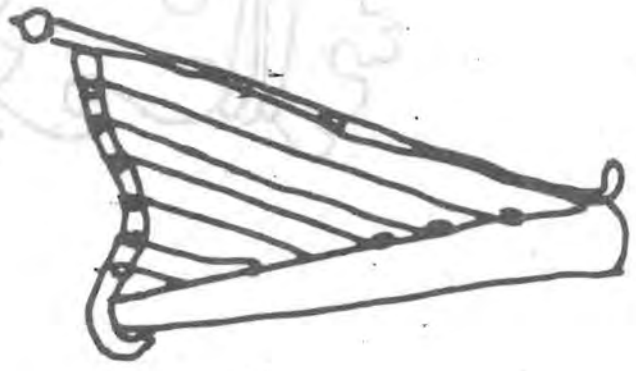
1600

1500

1400

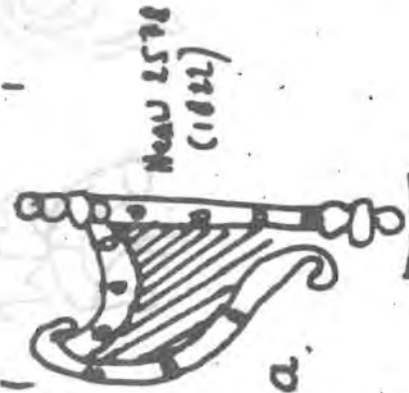

1857 NWH

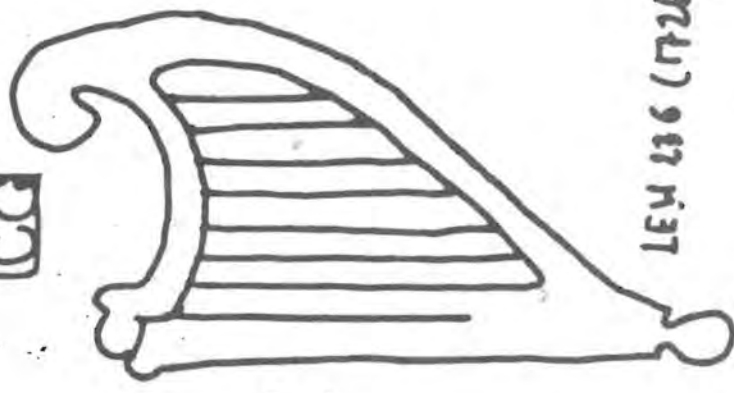

MNI

D Bück (1768)

1857 NWH (1881)

1817 NHT (1726)

D Bück (1771)

HLF "

M P

Einedler 762
Österreich (1799)

Einedler 763
Gross Wilersdorf, Mähren (dat.)

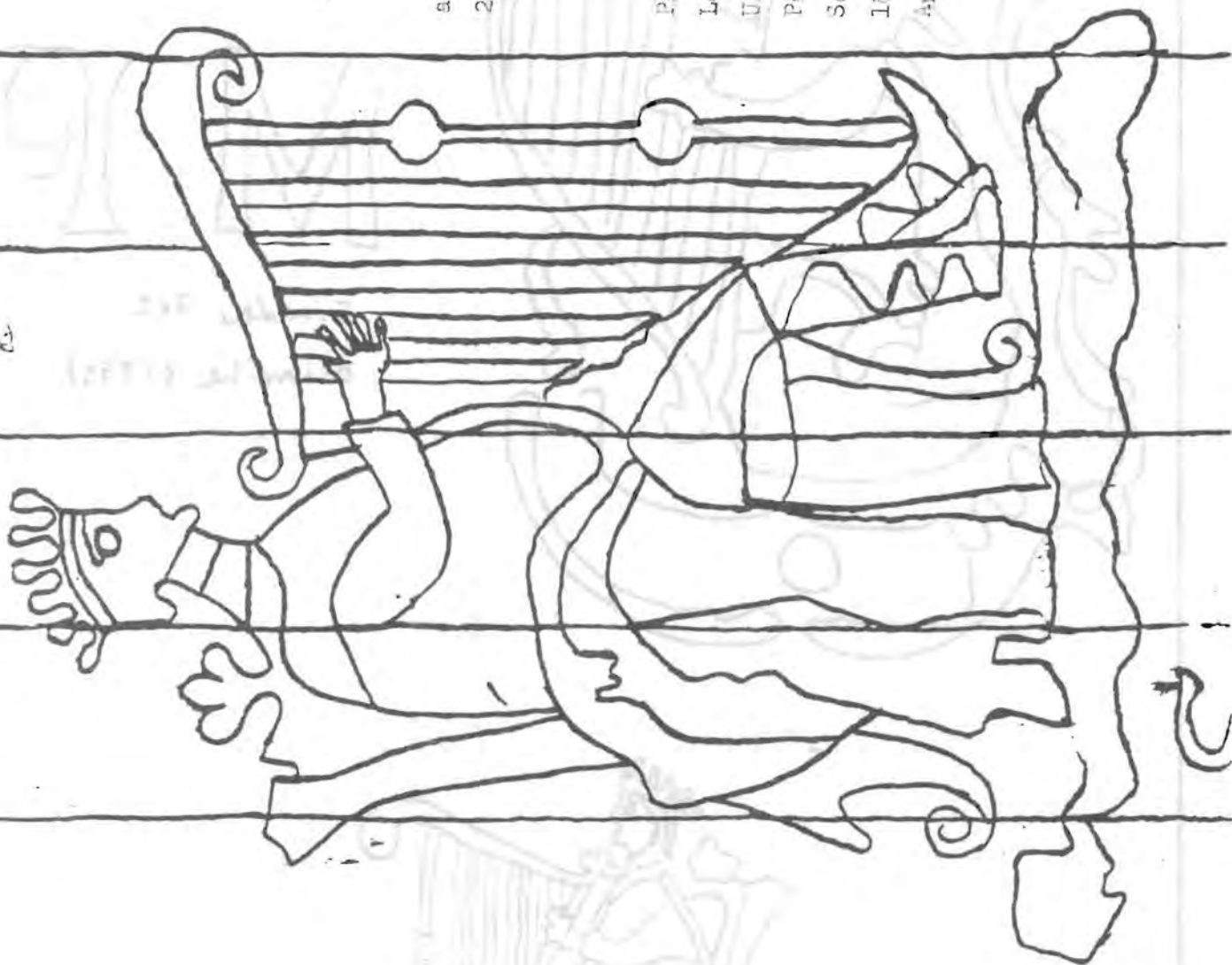
Einedler 763
Gross Wilersdorf, Mähren (dat.)

b) GR ULLERSDORF

Storformat

a) och b) tillsammans
23 fältPappersvarn Velké
Losiny, tidigare Gross
Ullersdorf
Pappersmästare Anton
Schmidt
1853-92

Anvint sedan 1780

) GR ULLERSDORF

a)

Großformat 66 x 1cm

a) und b)
zusammen
23 StegePM Velké Losiny ČSSR
(früher Groß-Ullersdorf)

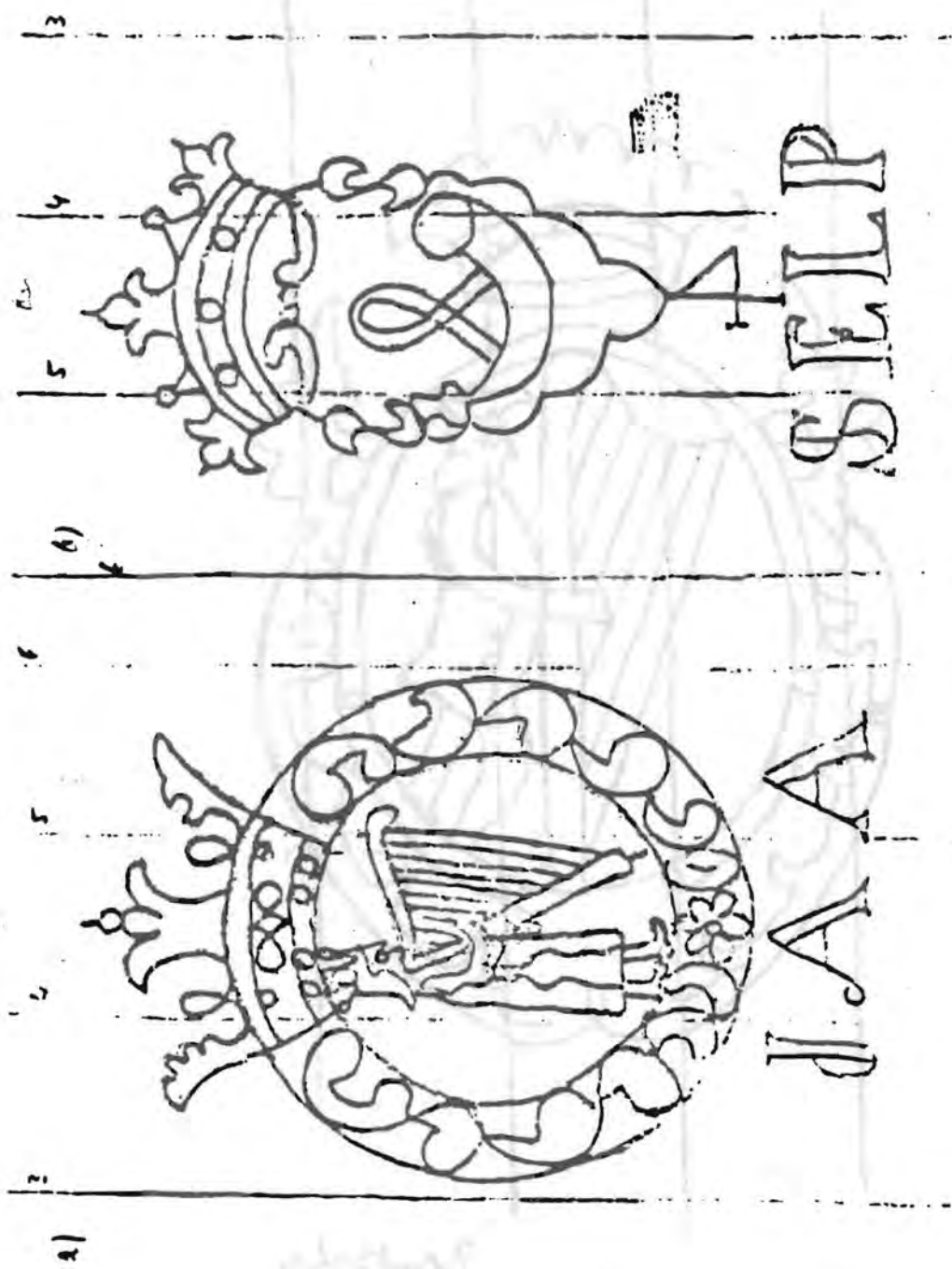
Pm Anton Schmidt

1853 - 92

Seit 1780 verwendet

3

Deutsche Kinder!

PM Sell
Pm Adm. Andreas Jüger

1792

1792

Pepperskvern
Selb
Adam Andreas Jüger

Pepperskvern
Pappersmästare

PH Gumburg
Pa Joseph Schwarz

Papperskvarn Geraberg
Pappersmästare Gottfried Schwarz
a) Krint posthornsskild med G S

a) gskr. Posthornsschild mit GS 3
b) 5

1794 Elgersberg

Deutsche
Bücherei

D Büch (1801)
Aschaffenburg

HOF

B HUCH+FELD

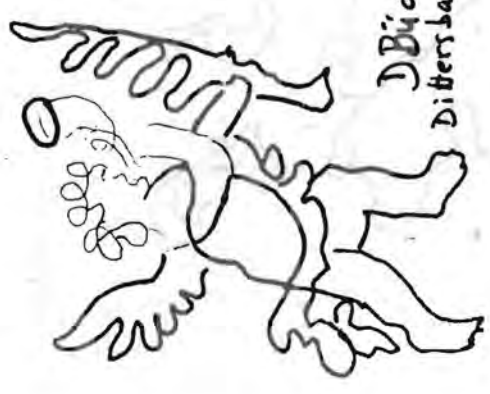
D Büch (1803/04)
Witzhaner

||
IWS

1500

D Büch (1713)
Dittersbach

D Büch (1746)

1400

1600

FAMA

1700

1800

1300

FAMA

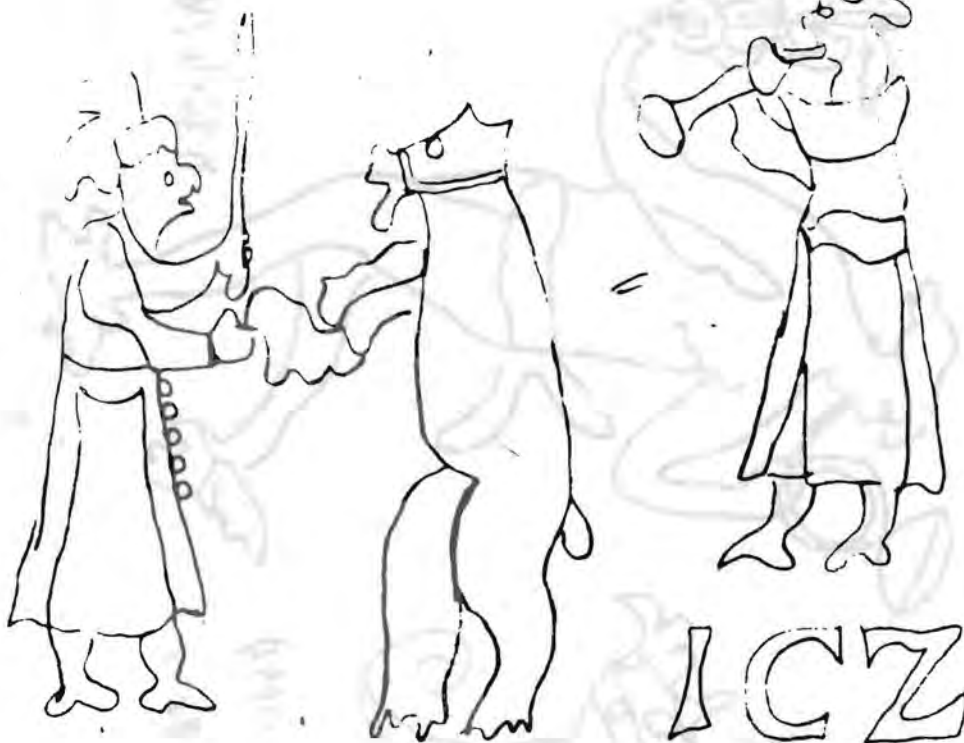
18007

Papperskvarn Oberscheffach

Pappersvästare Johann Georg Michael Röder

Papperskvarn Oberscheffach

Pappersmästare Johann Georg Michael Röder

Eineder 743
St Veit, Kärnten (1775)

Eineder 743

St Veit, Kärnten (1775)

2

3

4

6) Bärenreiber

auch mit Zierrand

b) Bärenreiber

auch mit Zierrand

5

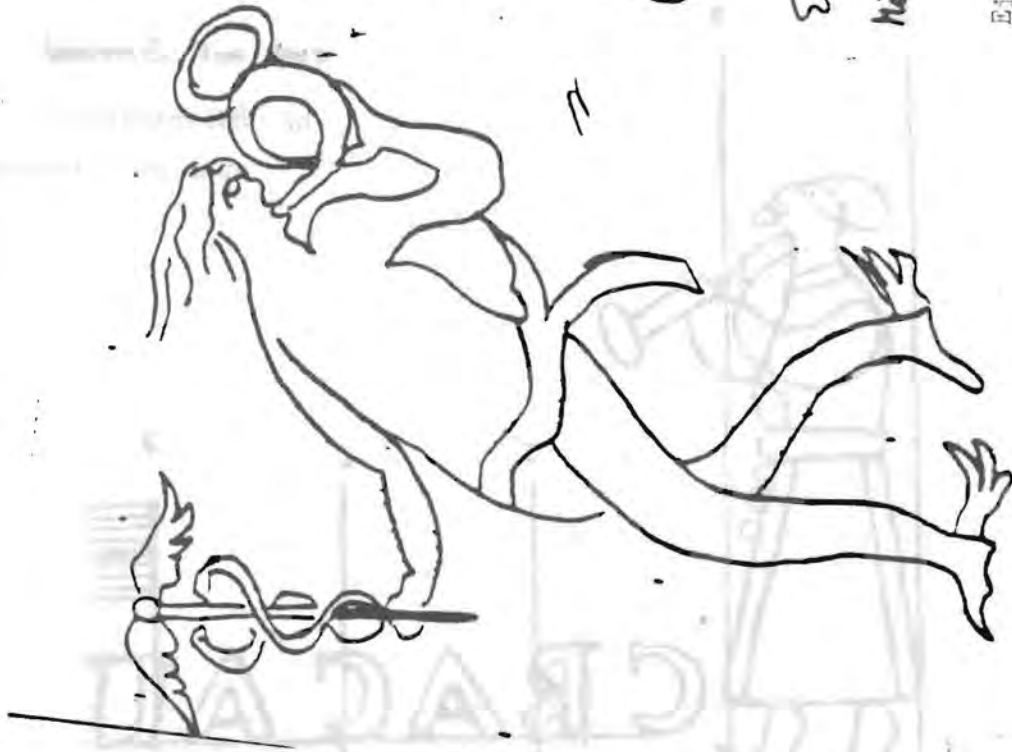
6

7

LU CRACAU

Eineder 786 (1792)
 Müller, Freiburg i Br (

Eineder 786 (1792)
 Müller, Freiburg i Br

D Bich (1811)

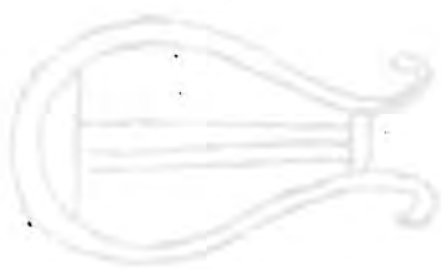
D Bich (1811)

"JA HILFER

47

ΠΡΩΤΗ (1911)

1911

1911

2η ΕΤ. (1911)

1911

Επιπέδα 761
Πρωτ. Αθηνών
(1911)

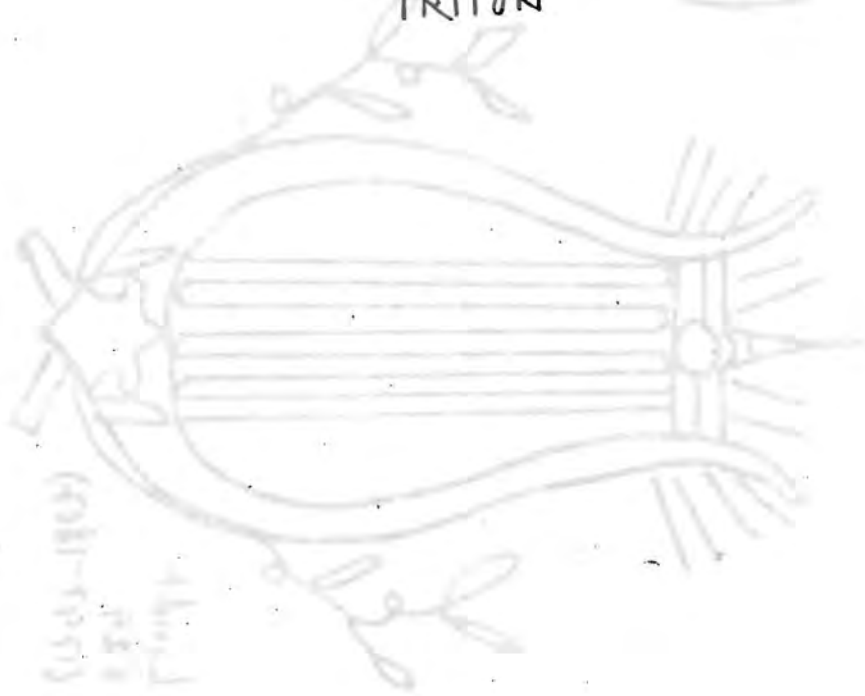
TRITON

Κυριακή

(1911-1912)

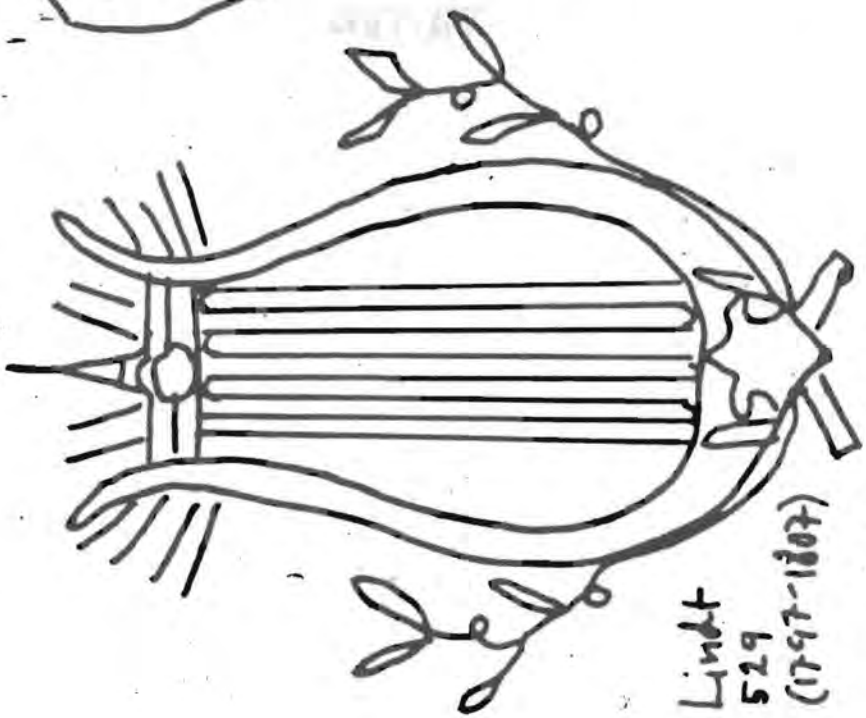
1911

1911

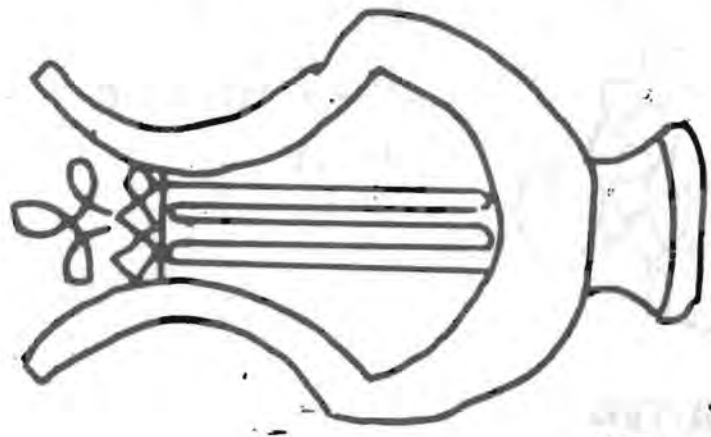

LYRA

Lindt
529
(1797-1807)

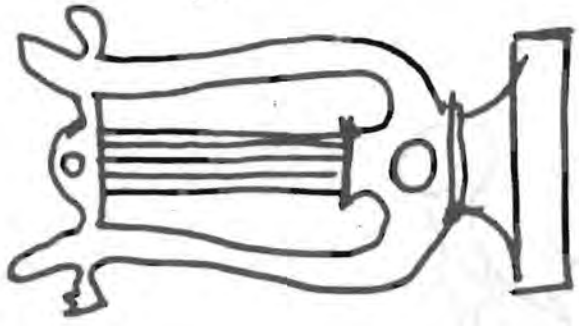
≈ Kirchberger

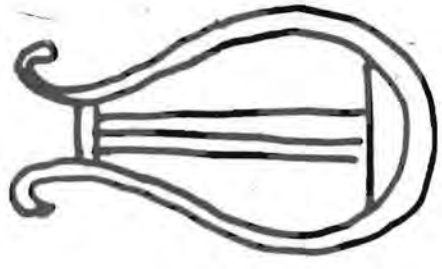
Lindt
536
(1849)

Ganzler

BEM
D Buech (1818)

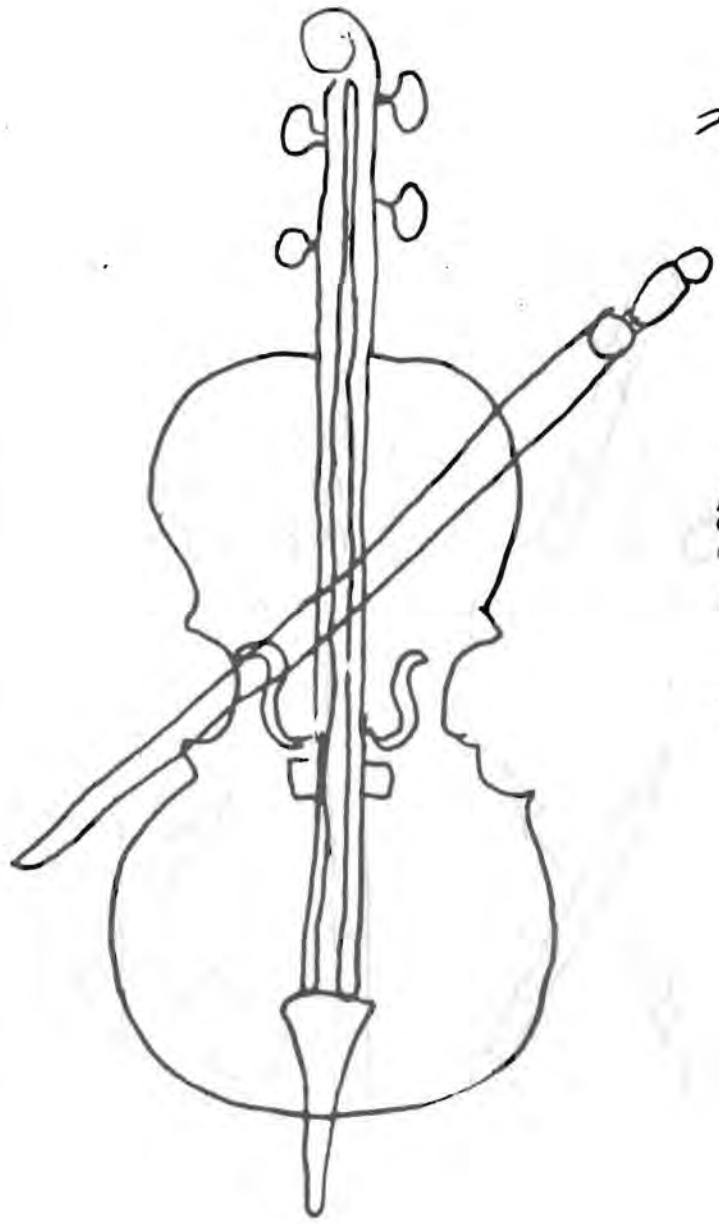

"

"
NR

D Buech (1833)

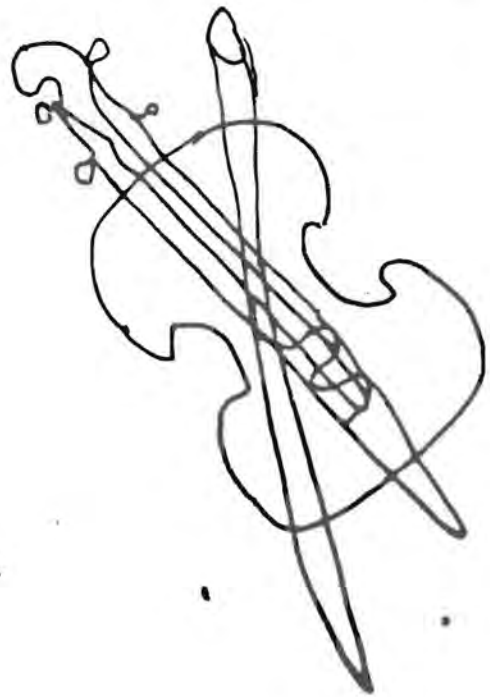

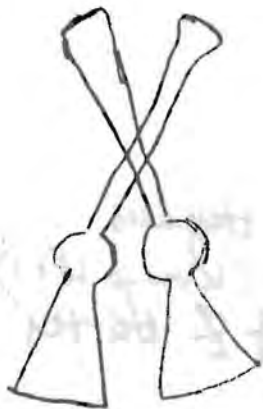
= I C I

Använt till Haydns
 Årstiderna (komp 1801)
 av Breitkopf & Härtel

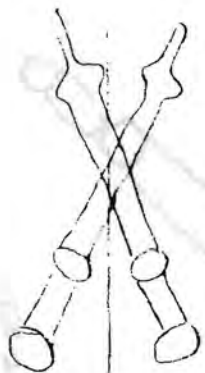
Använt till Jos Haydns Årstiderna
 (komp 1801) av Breitkopf & Härtel

M A B

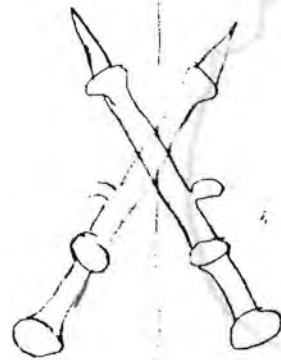

B. 337 (1376)

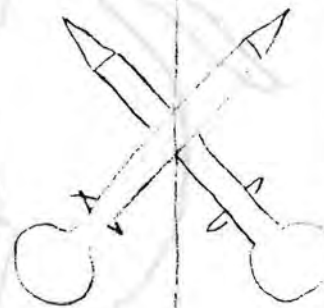
B. 337 (1424)

Lucca
Noceri (1442)
Palermo (1442-50)

B. 337 (1420)

Gonda

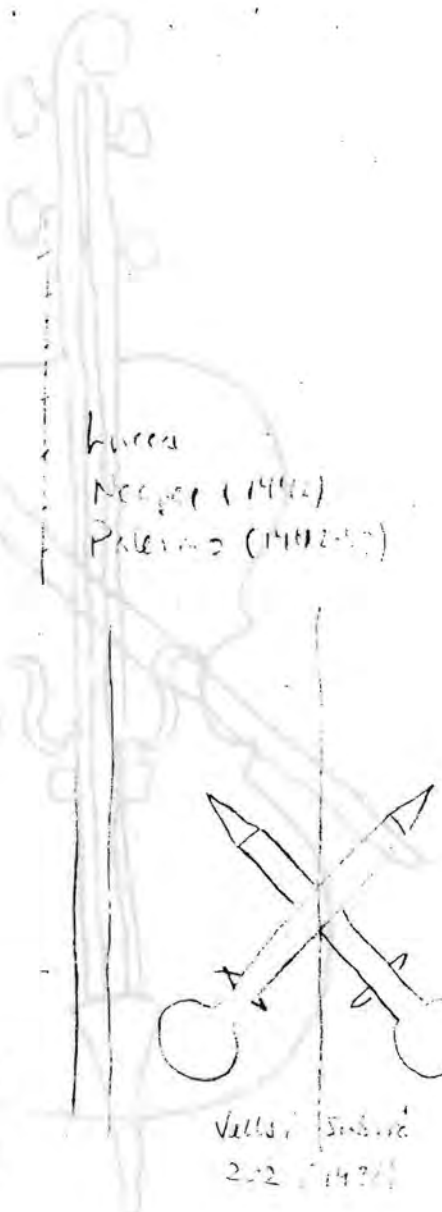

Velletri (1476)
202 (1476)

HERDEPIPA ?

Zonghi 1380
(1412) Fabrica

Konservering og restaurering.

Av Tom Sørbø.

En rekke av de store bibliotekene rundt i verden satser nå sterkt på konservering og bokpleie. Konserveringsavdelingene blir styrket og tilført ressurser i form av bevilgninger og nye stillinger.

Også Universitetsbiblioteket i Oslo er med i denne trenden. Biblioteket tilsatte sist høst Nina Hesselberg-Wang som ny teknisk konservator. Hun fortsetter arbeidet til Rolf Berg som gikk av med pensjon, med å bygge opp en fullverdig konserverings- og restaureringsavdeling. Nina Hesselberg-Wang begynte etter Kunsthistoriestudier ved Universitetet i Bergen og 2-årig grafisk linje på yrkesskolen som lærling i Riksarkivet. Hun var der i hele fem år før hun kom til Universitetsbiblioteket i Oslo, og har bl.a. svennebrev og mesterbrev i bokbinderfaget. Samtidig fulgte hun tilgjengelige kurs i konserveringskjemi og kvalifiserte seg så godt det lar seg gjøre her i landet til dette arbeidet. Hun stiller villig opp til en liten samtale:

- Nå har du sett litt på bygningen og det fysiske miljøet for bøker og annet materiale. Hva synes du?

- Når det er store vannlekkasjer fra taket og en mengde utette vinduer, egner bygningen seg dårlig til langtidsoppbevaring av bøker. Manglende klimakontroll fører til for høy temperatur og for lav relativ fuktighet i vinterhalvåret. Regnfulle somre kan derimot føre til for høy relativ fuktighet.

Ideell temperatur er ca 18°C og relativ fuktighet mellom 45% og 60%. Lys virker nedbrytende på både skinn- og papirfibre, så jeg oppfordrer alle til å slukke lyset når de forlater magasinene. Jeg har også tatt en rekke prøver av murpussen i vegger med vannskade og fått disse undersøkt av en mykolog på Botanisk museum. Og man fant sopp i prøvene. Under ugunstige forhold vil soppen kunne vokse og spre seg til bøkene. - Utette vinduer er også et alvorlig problem som fører til at støv, eksos og luft som inneholder syrer, kommer inn i bokmagasinene. Men når alt dette negative er sagt, må det likevel fremholdes at boksamlingene på UB har relativt få skader som skyldes det fysiske miljøet.

- Er det skader på boksamlingene som kan skyldes andre forhold?

- Svært mange bøker på UB har skader som skyldes feil håndtering. Av det jeg har erfart, har kanskje over halvparten av bøkene rifter i ryggen som følge av at de er blitt tatt ut av hyllene på en gal måte. Kjepphesten min er nå at de som til daglig arbeider med bøkene i magasinene, kan gjøre veldig mye for å gi bøkene et lengre liv ved å behandle dem på en riktig måte.

Også fotokopiering kan skade bøkene alvorlig. Derfor er det nå innført restriksjoner på denne virksomheten, f.eks. er det forbud mot fotokopiering av bøker som er fra før 1850.

- Hva kan gjøres for å rette opp og motvirke nye skader på samlingene?

- Alle som har med bøker å gjøre på UB må få opplæring i bokbehandling. Reparasjoner av skader på bøker og utbedring av det fysiske miljøet for samlingene er også viktig. I tillegg kommer konserveringstiltak som rensing og impregnering av gamle skinnbind, avsyring og reparering av gamle bøker, plakater og kart som er laget av trerikt papir.

- En annen ting: Hvordan går det med oppbyggingen av det nye konserveringsverkstedet?

- Det går heller tregt - vi venter og venter på at håndverkerne skal gjøre seg ferdige med oppussingen av det gamle innbindingskontoret som vi skal overta. - Økonomien bekymrer meg også. Konserveringsavdelingen deler en bevilgning i år på kr. 650 000 med Innbindingskontoret og Bokbinderiet. Vi må kjøpe inn nødvendige redskaper og materialer som silikonpapir, filterpapir, skinn osv. I oppstartingsfasen har vi behov for relativt store midler til dette. Jeg er redd for at det etterhvert kan bli vanskelig å få de tilgjengelige midlene til å strekke til! Til nå har det vært for mye skrivebordsarbeid i den nye jobben. Men jeg håper at jeg med tiden kan få laget en slagplan for konserverings- og restaureringsarbeidet her i huset.

- Sånn på tampen - er det noe du gjerne vil fremheve?

- Jeg vil igjen understreke viktigheten av at alle lærer seg bokbehandling og tar seg tid til å praktisere denne lærdommen.

Og en ting til: Jeg vil gjerne slå et slag for bokbindet som kulturhistorisk verdifullt - ta vare på de gamle bokbindene og restaurer dem når de måtte bli ødelagt, ikke bare reparer bøkene ved å binde dem inn på nytt. Mange fine, tidstypiske bokbind er gått tapt på den måten.

Richard Årlin

mottagare av 1986 års stipendium ur Gösta Liljedahls fond.

Detta år, som är det fjärde året stipendium utdelats ur fonden, tilldelades Richard Årlin en summa på SEK 2000 "för hans förtjänstfulla arbete med att återuppliva gamla metoder för framställning av massa och papper" som styrelsens motivering lyder. Årlin har tidigare byggt egna pappersformor med egna trådmarken och framställt eget papper med färdig pappersmassa. Nu har han gått ett steg längre. För att bereda egen massa håller han på att färdigställa ett stampverk enligt modell efter Richard de Bas i Frankrike (i mindre skala). Vi ser fram emot en artikel om detta i NPH-Nytt.

Styrelsen beslöt att nästkommande utdelingstillfälle skall vara den 22/1 1987. Ansökningar till stipendiet skall riktas till ordf Jan Olof Rudén, S:t Eriksgatan 130 C 3 tr, S-113 43 Stockholm före den 31/12 1986.

Fonden mottar gåvor på pg 73 56 61-1. Kanske något att tänka på vid uppvaktningar i stället för blommor eller presenter.

Jan Olof Rudén

Skolbarn gör eget papper.

Riksutställningars "Papperslåda", beskriven i NPH-Nytt 1984:2, har funnit en plats i barn- och ungdomsverksamheten i Stockholms kranskommuner. Ömer Baran, som är anställd av Stockholms fritidsförvaltning, har - helt i enlighet med Riksutställningars intentioner - lärt barn att göra eget papper för att använda det som textbärare för små dikter och betraktelser om deras egen situation. Dessa dikter har de tryckt på de egenhändigt formade pappren i olika kulörer.

Den 8 mars 1986 fick allmänheten ta del av dessa och också forma papper under Ömer Barans ledning i Mäster Olofsgården vid Stortorget i Gamla stan.

Detta initiativ från Stockholms fritidsförvaltning är väl värt att prövas på andra orter.

Jan Olof Rudén

Teknik i skognäringen.

 Permanent utställning på Sveriges Tekniska Museum
 -----

invigd 4 december 1985.

Utställningen, som ersätter en äldre stående utställning på Tekniska Museet, har tillkommit med stöd av branschorganisationerna. Den invigdes med vederbörlig pompa av Prins Bertil och visar på en begränsad yta hur vital skogen är för Sveriges näringsliv och för befolkningens rekreationsbehov. Där visas olika metoder att utnyttja skogen för olika produkter. Däribland intar massa och papper en central plats. Utställningen, som planerats och uppbyggts av Marie Sjunnesson med hjälp av olika referensgrupper, utnyttjar det tilldelade utrymmet till åskådliga och lättillgängliga framställningar. Huvudmålgruppen är barn i skolåldern.

I samband med framställningen av pappersindustrin ges utrymme även till handpappersframställning, som ju inte hade trämassa utan lump som råmaterial. Bl.a. har modellen av Ösjöfors pappersbruk, nedlagt 1926 och numera som levande museum förvaltat av Tekniska museet, givits en hedersplats. Vidare visas prover på lump och enligt vilka kriterier den sorterades på Tumba bruk. Från Klippan finns en pappersform med vm Bikupa - XSMS. Från Strömsholms bruk finns ett ris papper med risomslag. Flera modeller av pappersmaskiner visas: Roberts pappersmaskin från 1798 för lumppapper, Karlstads Mekaniska Verkstads (KMW) från 1912 för trämassa.

Försumma inte att besöka denna permanenta utställning, som med sin inriktning på modern teknik är ett komplement till handpappersmuseet på Tumba.

Jan Olof Rudén